

JAPONSKA DRUŽBA DANES

Sociokulturološki pristop

Povzetek. *Pravzaprav je sila težavno predstaviti posamezno državo oziroma njeno vsebnost - družbo. Nevarnosti in možnih zmot je kopica: lahko izberemo nekatere značilnosti kot ključne, pa to niso; drugim, ki so, ne damo dovolj poudarka; spet tretje lahko pousem prezremo, a bi jih kazalo vsaj nakazati, ker so povezane z vrsto ključnih značilnosti, itd. Eden možnih pristopov je, da si posamezno družbo zamislimo kot povprečnega državljana, z vsemi značilnostmi, ki so najbolj pogoste. Vsaka država in njena družba je nekaj posebnega, saj na zemeljski obli ne moremo najti dveh primerov, kjer bi se vse njune neskončne značilnosti (zgodovina, religija, podnebje, gospodarskorazvojna sestavina, sociokulturne lastnosti itd.) zaustavile na istih stopničkah razvoja. Vendar je Japonska posebna tudi v tem, da veliko Japoncev samih verjame, da so nekaj posebnega. Brez dvoma so značilnosti homogenosti, egalitarnosti, skupinske orientiranosti in kolektivnih vrednot japonske družbe močne in prevladujoče. Vendar pa ne smemo pozabiti tudi na številne subkulture - če jih razumemo kot skupke vrednot, pričakovanj in življenjskega sloga, ki jih živi in medsebojno deli le del prebivalstva. Vezane so na rasno delitev japonske družbe, pa tudi na spol, starost, regijo, poklic itd. S takšno subkulturo so povezane razlike v možnosti dostopa do številnih virov, vključno z ekonomskimi privilegiji, politično močjo, družbenim ugledom, informacijami, znanjem. V tem smislu je na Japonsko treba gledati kot na družbo več kultur pa tudi več slojev. Kljub temu, da je Japonska rasno in narodnostno zelo istovrstna družba, ima vrsto manjšin, ki so praviloma predmet diskriminacije in predsodkov, izvirajočih iz kulturno določenih etničnih mitov, iluzij in neresnic.*

Ključni pojmi: *japonska družba, večinska kultura, manjšinska subkultura, konvergenca, kulturni relativizem, japonska dvoličnost*

---

* Dr. Bogomil Ferfila, redni profesor na Fakulteti za družbene vede.

“Povprečna japonska oseba”

Pravzaprav je sila težavno predstaviti posamezno državo oziroma njeno vsebnost - družbo. Nevarnosti in možnih zmot je kopica: lahko izberemo nekatere značilnosti kot ključne, pa to niso; drugim, ki so, ne damo dovolj poudarka; spet tretje lahko povsem prezremo, a bi jih kazalo vsaj nakazati, ker so povezane z vrsto ključnih značilnosti, itd. Eden možnih pristopov je, da si posamezno družbo zamislimo kot povprečnega državljana, z vsemi značilnostmi, ki so najbolj pogoste.

Kakšen je torej povprečni Japonec?

Kot prvo, bila bi Japonka, saj je bilo 1996. leta 63,6 milijona Japonk in 61,1 milijona Japoncev - posledica daljše življenjske dobe žensk kot povsod po svetu (v Sloveniji jim jo bomo skrajšali s tem, da jim bomo podaljšali delovno dobo - ha, ha).

“Povprečna japonska oseba” bi bila seveda zaposlena, saj je nezaposlenih le malo ljudi - 3,2 % celotne delovne sile v letu 1995 in 4,1 % v letu 1998. (Pri tem moramo vedeti, da je delovna sila sestavljena iz vseh oseb, starejših od 15 let, ki so delale eno uro ali več na mesec - to je definicija zaposlene delovne sile in tudi vseh tistih, ki so bili prijavljeni kot nezaposleni. To so nezaposleni, ki niso delali ali so bili nezaposleni, vendar ob pogoju, da so iskali zaposlitev v zadnjem tednu vsakega meseca, ko se je sestavljal pregled delovne sile. Stopnja nezaposlenosti se nato izračuna kot razmerje med nezaposlenimi in delovno silo.)

Pri zaposlitvi bi “povprečna japonska oseba” morala zamenjati spol, saj je bilo 1995. od vseh zaposlenih - 64,570.000 moških kar 59,5 % (38,430.000) žensk pa 40,5 % ali 26,140.000. Tu je treba omeniti, da se odrinjenost žensk od profesionalne kariere oziroma od zaposlitve postopoma izboljšuje, čeprav predvsem številčno, še vedno pa nimajo dostopa do boljših zaposlitev oziroma le neznamenit delež v njihovem opravljanju - do 5 %.

“Povprečna japonska oseba” nikakor ne bi bila zaposlena v veliki korporaciji, temveč v majhnem podjetju, saj je le eden od osmih delavcev zaposlen v korporaciji z več kot tristo delavci. (To je prav nasprotno stanje kot v Sloveniji in ZDA, kjer je velika večina zaposlenih v velikih podjetjih.) V nasprotju z zaposlenimi v Sloveniji “povprečna japonska oseba” ne bi imela zagotovljene stalne celoživljenjske zaposlitve, saj ti “srečneži” predstavljajo le eno četrtno japonske delovne sile. Prav tako ne bi bila organizirana v sindikatu, saj je v njem manj kot četrtnina zaposlenih (v Sloveniji 10-15 %). Seveda ne bi bila univerzitetno izobrazena, saj ima univerzitetno diplomu manj kot 15 % vseh prebivalcev (kar je podobno slovenskim številkam - 14,8 % v letu 1997 je imelo diplomu višje ali visoke šole in fakultete). V prihodnosti bo imel diplomu kolidžev in fakultet večji odstotek japonske populacije - na univerzo in kolidže se vpisuje približno četrtnina starostne kohorte (skupine tiste starosti, ki je primerna za vpis).

Če si torej “povprečno japonsko osebo” predstavljamo v tabelarni obliki, bi bila takšna:

Tabela 1: Nekaj značilnosti japonskega prebivalstva

Spremenljivka	Večina	Manjšina
Spol	Ženske: 63,6 milijona ali 51 %	Moški: 61,1 milijona ali 49 %
Zaposleni glede na velikost podjetja	Majhna podjetja (manj kot 300 zaposlenih) - 48,4 milijona ali 88 %	Velika podjetja (več kot 300 zaposlenih): 6,6 milijona ali 12 %
Nivo izobrazbe	Brez univerzitetne izobrazbe ¹ : 79,5 milijona ali 88 %	Z univerzitetno diplomo ² : 10,8 milijona ali 12 %
Sindikalno članstvo	Niso člani sindikata: 39,7 milijona ali 76 %.	Sindikalno organizirani: 12,7 milijona ali 24 %.

Vir: Japan, 1998; Japan Almanac, 1997.

¹ Upoštewane so vse zasebnolastninske organizacije z izjemo zasebnih enot v kmetijstvu, gozdarstvu in ribištvu.

² Upoštevani so samo tisti s 4- do 6-letno diplomo, ne pa tisti, ki so končali 2- ali 3-letni kolidž oziroma tehnični kolidž. Treba je torej upoštevati razliko s prej navedenimi odstotki pri Sloveniji, kjer je razmerje med višjevisokošolskimi diplomami na eni strani in fakultetnimi diplomami na drugi približno 1:1. Torej - v Sloveniji imamo okoli 7 % prebivalstva z univerzitetno diplomo.

Takšna uvodna kratka, "instant" predstavitev japonske družbe je koristna, ker si ljudje običajno predstavljajo stvari prav obratno. Vsi Japonci naj bi delali v Toyoti, Mitsubishiju ali podobni veliki korporaciji; večina naj bi bili biznismeni ali tehnični strokovnjaki, žensk po službah skoraj ni itd.

Večinska kultura - manjšinske subkulture

Vsaka država in njena družba je nekaj posebnega, saj na zemeljski obli ne moremo najti dveh primerov, kjer bi se vse njune neskončne značilnosti (zgodovina, religija, podnebje, gospodarskorazvojna sestavina, sociokulturne lastnosti itd.) zaustavile na istih stopničkih razvoja. Vendar je Japonska posebna tudi v tem, da veliko Japoncev samih verjame, da so nekaj posebnega. Sociologi običajno opredeljujejo Japonsko kot "skupinsko družbo", ki ima tri ravni drugačnosti:

1. Na osebnostnem, psihološkem nivoju so Japonci običajno prikazani kot osebnosti z ne dovolj razvitih egom, nesamostojnim jazom. Najbolj znan primer je koncept amae, ki ga je razvil Doe (1973) - Japonci naj bi bili psihološko mnogo bolj kot pripadniki drugih narodov nagnjeni k temu, da iščejo zadovoljstvo v svoji odvisnosti in pripadnosti nadrejenemu. Nimajo potrebe po nedvoumno izražanju svoje individualnosti, saj jim je pripadnost in vdanost skupini pomembnejša. Predanost posameznika uveljavljanju in uresničevanju skupine in njenih ciljev mu daje veliko zadoščenje.

2. Na ravni medosebnih, medčloveških odnosov je najpomembnejše ohranjanje harmonije znotraj skupine - koncept va. V tem smislu so posebej skrbno uravnjavani in "gojeni" odnosi med nadrejenimi in podrejenimi. V skladu s tradicionalnimi merili je položaj posameznika v skupini odvisen od dolžine njegovega članstva v skupini. Za Japonce je značilno, da vzdržujejo tesne osebne stike s svojimi nadrejenimi, vertikalna lojalnost jim je tako najbolj pomembna. V Evropi in Severni Ameriki je bolj značilna tendenca zaposlenih, da oblikujejo horizontalne povezave, ki tako povezujejo pripadnike istega položaja in v nasprotju z Japonci ne sekajo sicer hierarhične organizacijske linije.

3. Na ravni medskupinskih odnosov se poudarja, da je Japonska "konsenzualna družba", v kateri skupine na različnih področjih lahko vzpostavljajo dialog in dosežajo sporazum. To je razlog velike stabilnosti in povezanosti japonske družbe, kar je vedno omogočalo vodjem v ekonomiji, politiki, pa tudi vojaštvu, da so relativno hitro in učinkovito mobilizirali ljudi za doseg ciljev. To je bil tudi eden ključnih vzvodov pri "gospodarskem čudežu" Japonske po 2. svetovni vojni, ko se je Japonska v nekaj desetletjih zavihtela v sedlo druge gospodarske velesile sveta.

Treba je povedati, da se je dobršen del teorij o posebnosti Japoncev porodil v obdobju gospodarskega vzpona in da je bil v veliki meri podžgan tudi s svojo tržno učinkovitostjo. V zadnjih letih, ko se je Japonska pogreznila bolj v krizne vrtilnice, so takšne teorije in njihovi teoretiki potihnilni. Prikazani sociološki pristop "skupinske družbe" nedvomno ima precejšnjo težo v prikazu in razlagi sestave in razvoja japonske družbe. Značilnosti vseh ravni - osebnostnega, medosebnih odnosov, medskupinskih odnosov, kažejo na japonsko družbo kot zelo homogeno. Podobna so dokazovanja, da je Japonska zelo egalitarna družba z majhno razredno diferenciacijo. Temeljijo predvsem na raziskavah v podjetjih in kot dokaz navedajo majhne razpone plač med japonskimi menedžerji in delavci, zlasti v primerjavi z ameriškimi; da japonskim menedžerjem ni nečastno obleči delavske obleke; da z delavci delijo dvigala, stranišča, restavracije; da s podrejeno administracijo delajo skupaj v velikih pisarnah (White, Trevor 1984). Navajajo pa tudi rezultate raziskav javnega mnenja, ki jih je izvedel urad predsednika vlade in po katerih se kar devet od desetih Japoncev uvršča v srednji razred. Nekateri avtorji so tako Japonsko poimenovali kar "državo enakosti" ali "enorazredno družbo" (De Roy 1979).

Brez dvoma so značilnosti homogenosti, egalitarnosti, skupinske orientiranosti in kolektivnih vrednot japonske družbe močne in prevladujoče. Vendar pa ne smemo pozabiti tudi na številne subkulture - če jih razumemo kot skupke vrednot, pričakovanj in življenjskega sloga, ki jih živi in medsebojno deli le del prebivalstva. Vežane so na rasno delitev japonske družbe, pa tudi na spol, starost, regijo, poklic itd. S takšno subkulturo so povezane razlike v možnosti dostopa do številnih virov, vključno z ekonomskimi privilegiji, politično močjo, družbenim ugledom, informacijami, znanjem. V tem smislu je na Japonsko treba gledati kot na družbo več kultur pa tudi več slojev.

Kljub temu, da je Japonska rasno in narodnostno zelo istovrstna družba, ima vrsto manjšin, ki so praviloma predmet diskriminacije in predsodkov, izvirajočih iz kulturno določenih etničnih mitov, iluzij in neresnic.

Na Hokkaidu, najsevernejšem, velikem japonskem otoku, živi več kot 20 tisoč Ainujev kot prvotnih domačinov, ki jih je Japonska priključila že v 6. in 7. stoletju. Potem je okoli 3 milijone burakuminov, del katerih je prisiljen živeti v ločenih skupnostih zgolj zaradi neosnovanega mita, da se etnično ločijo od Japoncev. Njihova diskriminacija sega v obdobje Tokugavovega šogunata, v katerem so bili zaradi svojega poklica (grobarji, predelovalci mrtvih živali) postavljeni na dno kastnega sistema.

Naslednja je množica kakih 700 tisoč Korejcev, ki so bili večinoma nasilno prepeljani na Japonsko kot suženjska delovna sila (glej Nakano 1995, 74-79). Približno prav toliko je še tujih delavcev, tako prijavljenih kot neprijavljenih, ki so na Japonsko prišli v želji za dobrim zaslužkom in živijo večinoma v velikih mestih. Največ jih je prišlo iz Kitajske, Filipinov, Brazilije, Peruja in Tajske - dobršen del je tudi tako imenovanih "suženj" japonske erotične industrije.

Na koncu seznama depriviligriranih pa lahko navedemo še 1,2 milijona prebivalcev Okinave, ki živijo na skrajnem jugu, na otoku Rjukju, in za katere večina Japoncev verjame, da so etnično različni, pa še otoki so nekaj stoletij uživali kulturno avtonomijo, kar je dodaten argument za njihovo drugačnost.

Skupaj šesteto gre za okoli 5 milijonov ljudi, ki predstavljajo približno 4 % prebivalstva (De Vos, Wetheral 1983). Če k njim prištejemo še člane njihovih družin, zakonske partnerje, otroke, se število precej poveča - npr. zlasti za Korejce je značilno, da se vse pogosteje poročajo z Japonci. Poglejmo tabelo 2, kjer je japonska manjšinska slika primerjana z drugimi državami.

Tabela 2: Izbrane države z majhnim odstotkom etničnih in psevdoetničnih manjšin

% manjšine v celotnem prebivalstvu	Države
0-3 %	Avstrija, Bangladeš, Danska, Dominikanska republika, Grčija, Islandija, obe Koreji, Libija, Portugalska, Slovenija ¹
3-6 %	Češka, Finska, Nemčija, Haiti, Japonska, Libanon, Liberija, Nizozemska
6-11 %	Albanija, Kambodža, Kitajska, Egipt, Mongolija, Romunija, Švedska

Vir: Famighetti, 1994.

¹ *Slovenija ima dve prvotni etnični manjšini - madžarsko, ki ima 8503 članov ali 0,43 % celotnega prebivalstva, in italijansko, ki ima 3064 članov ali 0,16 % celotnega prebivalstva. S takšnima odstotkoma se Slovenija uvršča med "etnično" najbolj čiste države. Po drugi strani pa je treba upoštevati podatek, da živi v Sloveniji 87,7 % slovenskega prebivalstva. Zato bi morali Slovenijo pravzaprav uvrstiti v naslednjo, četrto skupino.*

Prav gotovo obstajajo razlike, kako različne države registrirajo svoje manjšine - to lepo vidimo tudi pri našem slovenskem primeru. Bolj kot po odstotku etničnih

manjšin je Japonska specifična po tem, da tako vlada kot tudi druge institucije in predvsem Japonci sami ignorirajo njihov obstoj in probleme.

Morda je od vseh različnosti na Japonskem regionalna najbolj očitna. Država je razdeljena v vzhodni del s Tokiom in Jokohamo kot središčema ter zahodni del z Osako, Kjotom in Kobejem. Med njima obstajajo opazne razlike v jeziku, družbenih odnosih, hrani, arhitekturi in drugih značilnostih. Znane so tudi kulturne razlike med jugovzhodnimi območji, ki mejijo na Pacifiški ocean in severozahodnimi, ki ležijo ob Japonskem morju. Japonska narečja so si prav tako zelo različna - prebivalec Aomorija, najbolj severne prefekture na osrednjem otoku Honšu in prebivalec Kagošime, najbolj južne prefekture na južnem otoku Kjušu, se še komaj lahko sporazumevata. Razlike obstajajo tudi v praznikih, ljudskih pesmih in plesih. Skratka, regionalne razlike niso na Japonskem nič manjše kot v drugih državah.

Japonščina je jezik, ki zelo upošteva razlike, saj odraža različne kulturne vzorce. Kot prvo je seksistična, ker ima različne besede, poudarke in izraze za ženske in za moške. Moški jezik je mnogo bolj grob in napadalen, ženski pa mehak, vljuden in ponižen. Japonščina vsebuje tudi hierarhične sestavine. Izrazi spoštljivosti so del vsakdanjega jezika, v katerem je ves čas treba upoštevati družbeni položaj osebe sogovornika. Torej celo jezik odraža statusne razlike v japonski družbi.

Obstajajo tudi znamenja, da se na nekaterih področjih različnost hitro povečuje, npr. vzorci vedenja potrošnikov. Do osemdesetih let so bili popularni standardizirani izdelki za masovno potrošnjo in k temu so bile naravnane tudi tržniške akcije. V novejšem času so postale neučinkovite, kajti potrošniki so se začeli zanimati za izdelke, ki bolj ustrezajo njihovim osebnim nagnjenjem. Bistveno se je povečala nepredvidljivost in izbirčnost njihovih nakupovalnih odločitev.

Vse očitnejše postajajo razlike v vrednotah glede na spol. Tudi feminizem je postopoma le začel dvigovati glavo tudi na Japonskem. Raziskave javnega mnenja so že nekaj časa jasno kazale, da več žensk kot moških ne soglaša z mnenjem, da naj bi bile ženske le gospodinje. Večji odstotek žensk kot moških je bil tudi mnenja, da poroka ni nujna, če bi se ženske lahko ekonomsko same vzdrževale. Vse bolj jasno se tudi izoblikujejo področja, ki so tipično v domeni žensk: izobraževanje, socialne službe, zdravstvene dejavnosti.

Tudi primerjalne študije delitve dohodka kažejo, da Japonska še zdaleč ni egalitarna družba in da so se neenakosti močno povečale zlasti v drugi polovici osemdesetih let - z razcvetom "mehurčkaste ekonomije". Zaradi izjemno visokih cen zemlje (npr. v ZDA predstavlja vrednost zemlje 8,4 % narodnega bogastva, na Japonskem pa kar 25,3 % - v letu 1995, ko se je "mehur" že razpočil in so se cene zemlje že bistveno znižale) je lastništvo zemlje ključnega pomena tako v delitvi dohodka kot premoženja. Lastniki nepremičnin se odlikujejo po prekomernem trošenju luksuznih in modnih izdelkov, nelastniki pa so omejeni na povprečni življenjski slog.

Glede izobrazbe so sociološke raziskave pokazale, da je v stvarnosti o enakih možnostih izobraževanja za vse le težko govoriti. Študentje iz družin z visoko izobraženimi starši ali starši z dobro plačanimi službami so imeli neprimerno večje možnosti priti na dobre univerze. Okoli tri četrtine študentov najbolj prestižne

Univerze Tokio je izhajalo iz družin menedžerjev, birokratov, akademikov, učiteljev in drugih profesij.

Kot vidimo, je kultura japonske družbe tako kot kultura vsake družbe sestavljena iz vrste subkultur. Nekatere so prevladujoče, močne, kontrolirajoče in tvorijo osrednjo subkulturo oziroma jedrno subkulturo. Takšen primer je menedžerska subkultura na področju poklicnih kultur, subkultura velikih korporacij na področju podjetniških kultur ali moška subkultura pri kulturi spolov, tokijska subkultura na področju regionalnih kultur. Spet druge subkulture so manj pomembne, obrobne, npr. subkultura honorarnih delavcev, žensk, vasi.

Osrednje subkulture imajo ideološki kapital vpliva na normativni okvir družbe, pa tudi na njen življenjski slog. Čeprav sta npr. stalna, dosmrtna zaposlitev in dogma "podjetje je najpomembnejše" vezani na subkulturo velikih japonskih korporacij, v katerih je zaposleno manj kot četrtnina delovne sile, je to postalo vzor, ideal, ki naj bi mu sledili vsi delavci - vsem naj bi bili interesi podjetja pomembnejši od njihovih osebnih interesov.

Ali pa - jezik prebivalcev zgornjega dela Tokia se šteje za standardno japonščino, in to ne zaradi njegove jezikovne kakovosti, pač pa zato, da so njegovi prebivalci bližje središčem moči in javnega vpliva. Ker nadzorujejo zgornje sloje družbe, elite v politiki, gospodarstvu, kulturi, so osrednje kulture del izobraževalnih programov, občil, založništva in javnega sporočanja nasploh. Prevladujejo nad obrobniimi subkulturami ter uveljavljajo svoj življenjski slog in vrednote kot slog in vrednote cele družbe. Tako se samurajski pogum, značaj kamikaz in duša rase Jamato, za katero večino Japoncev verjame, da ji pripadajo, predstavlja kot narodna kultura, čeprav gre le za predstave dela moškega prebivalstva. Odločilna pri tem je zlasti vloga piscev, novinarjev, urednikov v občilih, ki praviloma pripadajo osrednji subkulturi. Svoje zapise, predstave o japonski kulturi, večinoma izoblikujejo v medsebojnih komunikacijah, le redko iščejo potrdilo tudi zunaj svojih ozkih kulturnih in družbenih okvirov (Sugimoto, Mouer 1989). Oni so tudi tisti, ki se srečujejo z vsemi tujimi poročevalci in pisci o Japonski in tako se njihove predstave prenašajo tudi izven japonskih meja. Seveda pa je to bolj ali manj značilno za vsako družbo.

Različni teoretični pristopi k proučevanju japonske družbe

Štiri obdobja

Japonska družba je še zlasti v obdobju po drugi svetovni vojni bila predmet nešteti družboslovnih raziskav in izjemne pozornosti številnih držav oziroma sveta v celoti. V tem obdobju lahko zasledimo tako pozitivne kot negativne, celostne in delne pristope, ki so v veliki meri odražali tudi vlogo Japonske v svetu, zlasti svetovni trgovini ter njene odnose z njenim "stvarnikom in pokroviteljem" - ZDA.

V prvem obdobju, takoj po drugi svetovni vojni (1945-60), ko je bila Japonska precej odvisna od ZDA, se je država prikazovala kot zaostala, hierarhično strukturirana in dokaj eksotična družba, ki je potrebovala zahodnjaško "razsvetlitev". Najbolj tipičen rezultat takšnega pogleda je bilo delo znane antropologinje Ruth

Benedict (1946), ki je z metodologijo "kulturnih vzorcev" opisovala japonsko družbo kot sestavo homogenih posameznikov in je poudarila zlasti globoke razlike med Japonsko in Zahodom. Z vrsto piscev, ki so ji sledili, se je tako vzpostavilo gledišče, po katerem se (tudi še danes) presoja japonska družba kot monolitna in edinstvena.

V drugem obdobju (1955 - 70) se je z uporabo teorije modernizacije Japonska začela prikazovati bolj pozitivno - deloma tudi v luči predpostavke, da so Američani med okupacijo dodobra zbrisali vse staro in z reformami "po svoji meri in postavi" napravili Japonsko za model ameriškega kapitalizma na azijskih tleh. Ameriški japonologi so Japonsko sprejeli kot uspešen primer evolucijske spremembe brez revolucionarnih motenj. Ker je bila hladna vojna na vrhuncu, je Japonska imela tudi pomembno vlogo kot uspešen razvojni nekomunistični model v Aziji. Sociologi so se zlasti ukvarjali z vprašanjem, koliko so se tradicionalni vzorci obnašanja že modernizirali (Dore 1967).

Tretje obdobje (1965-80), ko je Japonska že začela "brusiti zobe", saj je v tem obdobju že postala druga najmočnejša svetovna gospodarska sila zaradi njene izjemne gospodarske rasti, vse bolj pa je tudi že konkurirala ZDA. To je obdobje, ko se je skušalo razložiti njen uspeh z osredotočenjem na nekatere sestavine japonske družbe: na posebnost japonske psihe, socialne organizacije in medosebnih odnosov. Avtorji so poudarjali bolj skupinsko, ne pa individualistično orientacijo Japoncev in prikazovali njihove socialne organizacije kot vertikalno strukturirane, kar jim je omogočalo preseganje razredne in poklicne slojevitosti. Po domače povedano: ko se dolg delavnik konča, se celoten oddelek podjetja z vsemi šefi, podšefi, delavci in kurirji napoti v pivnico, kjer se ga skupaj "zatoľčejo", moški del pa si zna nato poiskati še kakšne "globlje sprostivne aktivnosti".

Četrto obdobje (1970-90), ko je Japonska na nekaterih tehnoloških in gospodarskih področjih že prehitela ZDA, se odlikuje po valovih kampanj "učimo se od Japonske". Japonski menedžment, industrijski odnosi, izobraževalni programi so bili postavljeni na piedestal najboljših na svetu in kot vzorec, ki bi mu morale slediti tudi ostale države. Tipičen naslov tega obdobja: Japonska kot številka ena (Vogel 1979). Japonsko se je tedaj imelo za družbo, katere posamične, najpomembnejše in najbolj uspešne sestavine naj bi bilo mogoče presaditi, prestaviti tudi v druge države.

Zadnje obdobje, ki se je začelo okoli leta 1985 in traja še sedaj, pa je pod vplivom zunanjetrgovinskih trenj, zlasti med Japonsko in ZDA, in temu primerno se je povečala tudi teoretska kritičnost. Japonski kapitalizem se je začel prikazovati kot drugačen kapitalizem. V njem naj bi imela vajeti v rokah državna birokracija, zlasti MITI (Ministrstvo za zunanjo trgovino), ki naj bi skrbela le za ozke japonske interese in skorajda grozila blaginjo mednarodne skupnosti (Johnson 1982). Še več, japonske elite ne uživajo več podpore ljudstva in le-to je vse bolj nezadovoljno (Wolferen 1990). Zdravilo: posebnosti japonske družbe in njenih institucij je treba odpraviti, ker so škodljive in nevarne. Oblikovati jih je treba po najboljšem modelu najboljše družbe - ZDA.

Nedvomno je prav v opozarjanju "teoretskih pristopov" k japonski družbi lepo vidno, kakšen vpliv ima ameriška vladna elita na "nevtralne ameriške znanstve-

nike". Ameriški profesorji pač hodijo na Japonsko tako kot v druge države z vladnimi štipendijami in ni vrag, da ne bi odkrili kaj takega, kar je ameriški vladi kot naročeno za njeno "krotenje" neprimerne obnašanja drugih članov svetovne družine.

V svetovni kulturi je ameriška subkultura prav gotovo osrednja, in to daleč najbolj osrednja ter vse preostale subkulture odriva na rob. Projeciranje njenih predstav kot naj, obče človeških, "v dobro svetovne skupnosti", je seveda sestavni del takšnega razmerja sil oziroma ga želi upravičiti.

Razprave o konvergenca

Japonska je edina država na svetu, ki je zunaj zahodnokulturne tradicije dosegla visoko raven industrializacije. Zato je bila zelo v žarišču razprav o konvergenca. Sama konvergenčna debata je pravzaprav stara kot družboslovne znanosti same. Na enem koncu dolgega spektra razprav so zagovorniki konvergenčnega pogleda, ki trdijo, da so si vse industrijske družbe zelo podobne v organizacijskih, sociokulturnih in drugih razmerjih iz preprostega razloga - logika industrializacije proizvaja in zahteva ustrezne funkcionalne oblike. Na drugem koncu pa so zagovorniki nekonvergenčnega pristopa, ki trdijo, da je zgodovinsko in kulturno ozadje vsake družbe tako pomembno, da proces industrializacije in vse, kar k njemu sodi, ne more enostavno staliti tradicionalnih temeljev posebnosti vsake družbe in vse industrializirane družbe v svojem "talilnem loncu" uniformno obleči. Vsaka kultura tako razvija svojstven primer industrijskega razvoja, ki temelji na njej lastni dinamiki, pojavnih oblikah, značilnostih.

Velika večina japanologov, ki jih je največ v ZDA, naših sosednjih državah, npr. Avstraliji, pa drugih večjih in bogatejših državah, ki si lahko privoščijo specialiste za posamezne države, poudarja predvsem posebnosti japonske družbe in bi jih tako uvrstili bolj v antikonvergenčno skupino.

Teoretiki konvergenca so japonske posebnosti razlagali bolj v smislu zaostajanja za najbolj razvitimi in poudarjali procese, ki so Japonsko vse bolj približevali razvitim zahodnim državam:

1. Staranje japonske družbe - vse manj mlade delovne sile, vse več starejših. Japonska je že izgubila velik del nekdanje primerjalne prednosti sorazmerno mladega prebivalstva glede na razviti zahod in bo kmalu imela enega med največjimi deleži starejših prebivalcev na svetu.

Tabela 3: Deleži prebivalstva, starejšega od 65 let kot % od celote

Leta 1995	Projekcija za leto 2050
Švedska 17,5 %	Španija 34,6 %
Norveška 16,0 %	Hongkong 34,5 %
Nemčija, 16,0 %	Italija 34,3 %
Velika Britanija 15,7 %	Grčija 31,4 %
Švica 15,7 %	Japonska 30,2 %
Belgija 15,7 %	Nemčija 30,0 %
Danska 15,4 %	Avstrija 26,4 %
Grčija 15,2 %	Slovenija 26,3 %
Francija 15,1 %	Portugalska 25,9 %
Avstrija 15,0 %	Nizozemska 25,6 %
Japonska 14,0 %	Švica 25,3 %
ZDA 12,7 %	Belgija 24,8 %

Vir: Famighetti 1994.

2. Japonska družina in sorodstvene vezi so se preobrazile v smeri, kot je značilna za Evropo in Severno Ameriko. Običajne (jedrne) družine so vse bolj pogoste, vse več je tudi samskih. Kljub temu pa je za Japonsko še vedno značilna tradicionalnost - npr. po letu 1970 je bila skoraj tretjina porok med japonskimi pari še vedno dogovorjena med starši.

3. Japonski menedžment se spreminja. Povezani instituciji stalne zaposlitve in plače na temelju senioritete se vse hitreje umikata bolj prilagodljivim tržnim (neoklasičnim) načelom. Med mladimi delavci ni več toliko nekdanje pripadnosti podjetju. Vse več je iskanja ustreznih kadrov zunaj podjetja (head hunting) - v prvi polovici 1998. je bilo to očitno zlasti na področju bančništva. 1. aprila 1998 so se namreč močno omilile prepovedi za poslovanje tujih bank na Japonskem. Do tedaj je bil japonski bančni sektor, kot bi ga potegnili iz 19. stoletja. Ko pa mu je začela "teči voda v grlo", so na hitro hoteli ujeti poslovno prakso tujih bank - novačili so šefe oddelkov tujih bank ali pa kar cele oddelke, da bi se od njih naučili sodobnega bančnega poslovanja. Zelo verjetno je, da bo konvergenca, če kje, prav pri poslu zelo velika - deloma zaradi nujnosti združljivosti japonskega z mednarodnim, deloma zaradi velikega vpliva ameriškega modela še posebej na tem področju.

4. Japonski vrednostni sistem se vse bolj nagiba k individualnosti. Pri tem prednjači študentska populacija, ki je nagnjena k racionalnemu, preračunljivemu, egoističnemu tipu razmišljanja. Razpad večgeneracijske družine, sorodstvenih vezi, postopno slabljenje lokalne skupnosti prispeva k osvobajanju posameznika izpod bremena močnih družbenih omejitev, ki so značilne za tradicionalne okvire. Japonski delavec se je dodobra navadil vsaj na nekatere sestavine visokega življenjskega standarda (na stanovanjskega vsaj v velikih mestih, kjer so cene izjemno visoke, prav gotovo ne), pridobitniško-materialistični življenjski slog, tudi njegova legendarna visoko delovna etika se počasi osipa. Ampak zelo počasi - šestdnevni delovni teden je razen v velikih korporacijah še vedno pravilo. Kot rezultat vseh

teh procesov se bo nujno manjšala skupinska in kolektivistična usmerjenost in večala anomalija, značilna za zahodne družbe.

Zagovorniki konvergenca priznavajo, da so navedeni procesi še v teku, vendar so trdno prepričani, da gredo v smer značilnosti zahodnih družb. Pristaši japonskih posebnosti pa pogosto pozabljajo prav dinamični vidik in se v nizanju razlogov za nekonvergenčnost izgubljajo v opisovanju razlik med posameznimi družbenimi pojavi v statičnem smislu.

V zadnjih letih se je pojavila teza o več konvergencah (Johnsons 1990), kjer se na zahod ne gleda kot na edini model, h kateremu naj bi se razvijale vse družbe. Teh modelov naj bi bilo več, odvisno od tega, kdaj se je industrializacija v določeni državi začela in iz kakšnega kulturnozgodovinskega ozadja je izvirala.

Teza o več konvergencah ima številne podrazličice. Ena je npr. hipoteza o "razvojnih zamudnikih". Po njej naj bi anglo-ameriški kapitalizem predstavljal poseben tip razvoja zgodnje industrializacije, tiste družbe, ki gredo po tej poti kasneje, pa morajo razviti drugačne tipe organizacije, saj se morajo soočiti z drugačnim domačim in mednarodnim okoljem. Države kot Japonska, Nemčija, Italija in druge "zamudnice" niso mogle razviti ustreznih političnih in družbenih institucij, ki bi bile v skladu z zahtevami industrializacije. Zato morajo razviti drugačno strategijo, ki jim bo omogočila, da nadomestijo zaostanek. V njej kombinirajo elemente tradicionalne dediščine z oblikovanje močne uprave, ki usmerja razvojne procese.

Hitro gospodarski razvoj številnih azijskih držav v osemdesetih in devetdesetih letih je spodbudil hipoteze o "konfucijskem kapitalizmu", v katerem vlada etika ubogljivosti do avtoritet in popolne predanosti delu, kar se kaže v drugačnem hitrem razvoju, kot je bil zahodni. Podobne ideje so opredeljene z oznakami: "vzhodnoazijski model", "orientalni kapitalizem", "stoletje Pacifika" itd. Japonski primer razumejo kot najbolj uspešen in najbolj izdelan (Dore 1987; Berger, Hsiao 1988).

K tezi o več konvergencah lahko štejemo tudi razmišljanja in proučevanja razvojnih poti različnih civilizacij. Civilizacija se pri tem razume kot celota kulture in družbenih organizacij, struktur in institucij. Civilizacije razvrščajo glede na njihove razvojne dosežke, Japonska je uvrščena nekje pri vrhu. Med zagovornike te teze lahko uvrstimo tudi dela Samuela Huntingtona, ki opazuje sodobni svet skozi optiko spopada različnih civilizacij. Japonsko izpostavlja kot edino nezahodno civilizacijo, ki se je modernizirala (Huntington 1993). Vse takšne teorije uporabljajo civilizacijo kot enoto analize in razlagajo večvzorčne razvojne izkušnje z uporabo makrokulturnih spremenljivk. Prek njih se prej navedene teorije povezujejo še z enim valom razprav - o kulturnem relativizmu.

Razprave o kulturnem relativizmu

Utemeljitelji sociologije in velika večina sociologov nasploh pri teoretičnem in praktično empiričnem oblikovanju svojih razvojnih modelov in teorij modernizacije izhaja iz razvojnih izkušenj zahodnoevropskih in severnoameriških držav. Neevropske družbe so se uporabljale le kot primeri tradicionalnih družb pri primerjalnih študijah.

V antropologiji se običajno ločujeta dve vrsti konceptov. Eno so koncepti emic, ki so posebni in značilni le za določene kulture in jih uporabljajo samo njihovi člani. Drugo pa so koncepti etic, ki so uporabni za vse družbe, ne glede na njihove državne in etnične meje. Velik del socioloških konceptov je druge vrste, čeprav so praviloma nastali kot koncepti emic, ki so veljali za evropsko ameriške družbe. Vsesplošno veljavo etic so dobili le zaradi kulturne prevlade zahodnih držav. Sociološki pristop tako nedvomno vsebuje sestavine kulturnega imperIALIZMA.

Prav že omenjena literatura, ki se (pogosto pretirano in s tržnimi cilji) ukvarja z japonskimi posebnostmi (Nihonjinron), je razdelala vrsto konceptov emic. Treba bi jih bilo uporabiti v večkulturnih študijah, kar bi lahko bil pomemben prispevek. Npr. Doejev koncept amae, ki naj bi bil značilen zlasti za Japonce, bi se lahko uporabil kot konceptualno orodje pri primerjalnih analizah. Druga takšna japonska posebnost je npr. opredelitev ženskega bivanja, ki je v svojem izvoru precej drugačna od zahodne. Tudi opredelitev in pomen feminizma je različen glede na kulturno okolje, zato je nemogoče razviti univerzalen model ženskega življenja (White 1987).

Zopet drugi avtorji poudarjajo, da je tudi koncept birokracije, kot ga je razvila zahodna sociologija, kulturno določen in zato ne v celoti uporaben na Japonskem (Befu 1990). Japonska birokracija je pač drugačna. Velike birokratske korporacije na Japonskem ravnajo bolj paternalistično - podobno kot nekdanja naša samoupravna podjetja. Skrbijo za stanovanja zaposlenih, objekte za njihov prosti čas, skupne izlete. Tudi pri medosebnih odnosih so razlike z zahodnim menedžmentom očitne. Nadrejeni razvijajo s podrejenimi širok splet formalnih in neformalnih odnosov, kar jim omogoča, da jih lažje obvladujejo pri poslovnih nalogah. Z vsakim podrejenim se šef obširno ukvarja tudi na osebni ravni: z njimi hodi po restavracijah, je priča pri porokah, zaupnik za družinske probleme, pride celo na pogreb njihovih starih staršev. Čeprav uradno to niso menedžerjeve delovne dolžnosti, ne more brez njih noben japonski menedžer ostati na svojem položaju - nasprotno pa se pričakuje, da bodo podrejeni pripravljeno požrtvovalno delati tudi precej več od formalnega opisa del in nalog (Nakane 1991, 66-83). Takšni odnosi so brez dvoma posebnost japonske birokratske organizacije. Raziskave so tudi pokazale, da je nadrejeni, ki je pretirano zahteven glede delovnih obveznosti, vendar je pripravljen prisluhniti osebnim težavam svojih podrejenih, še vedno bolj zaželen kot pa šef, ki ne zahteva preveč na delovnem mestu, vendar ga ne zanimajo osebne težave podrejenih (Befu 1990, 179).

Značilnosti japonske birokracije niso povsem skladne s temeljnimi značilnostmi klasičnih modelov birokracije, ki so jih postavljali sociologi od Maxa Webra pa do Roberta Mertona. Po njihovem morajo delovanje modernih birokratskih organizacij uravnati univerzalni zakoni, formalna merila, zakonske in racionalne norme, ne pa partikularistični odnosi, čustvene presoje.

Japonska birokracija kaže neverberijske značilnosti, pa je kljub temu učinkovita. Torej obstaja tudi drugi model birokratske učinkovitosti. Kaže, da je bil japonski vzorec razvoja prototip hitro razvijajočih se kapitalističnih družb vzhodne Azije, zlasti Južne Koreje, Tajvana, pa tudi Singapurja in Malezije (Nester

1990; Chan 1990). Lahko namreč naštejemo kar nekaj skupnih značilnosti: veliko centralizacijo moči; dejansko enopartijsko kontrolo vlade in politike v obdobju nekaj desetletij; močno državno birokracijo, ki je aktivno posegala v zasebni sektor; obsežne kršitve človekovih pravic; korporacijski sindikalizem kot obliko uravnavanja in nadzora nad delom; izobraževanje z velikim poudarkom na disciplini itd.

Takšne sestavine, prilagojene okolju posamezne države, so pomembno prispevale k razcvetu azijskega tipa kapitalizma.

Glede dileme o kulturni pristranosti raziskovalnih metodologij so možne tri vrste rešitev (Sugimoto 1997, 22-23). Prva je evrocentrična, temelječa na konvergenčni teoriji, po kateri naj bi vse industrijske družbe postale vse bolj enake v smislu vse bolj podobnih organizacijskih, strukturnih rešitev in sistema vrednot, ki so jih razvile zahodnoevropske in severnoameriške družbe. Ker so značilnosti japonske družbe drugačne, je to mogoče razložiti le z njenim zaostajanjem v institucionalnem in sociokulturnem smislu, kljub njeni izjemni tehnološki razvitosti. Torej - postopoma se bo tudi družbena stran Japonske uskladila s tehnološko oziroma z zahodnim modelom.

Druga možna rešitev gre v japonskocentrični smeri - hipoteza o konvergenčnosti vseh držav v smeri japonskega modela. Po tej različici konvergenčne teorije industrializirane države prevzemajo značilnosti, ki jih je razvila japonska družba:

1. Japonski način menedžmetna: vse več držav uvaja sisteme proizvodnje brez zalog (*just-in-time*), pogajanja na nivoju podjetja, usposabljanje delavcev za več poklicev.
2. Glede vloge države v oblikovanju in izvajanju industrijske politike je japonski način z MITI-jem (Ministrstvom za zunanjo trgovino in industrijo) požel precej pozornosti in odobravanja (Johnsons 1982).
3. Posnemanje nekaterih sestavin japonskega načina poučevanja in izobraževanja.
4. Policijski sistem krajevnih policistov in krajevnih postaj se uvaja v številnih državah.

Japonska centričnost je po eni strani koristna, saj opozarja, da ni le evropsko-ameriški model edino zveličaven, po drugi strani pa odpira možnost japonskega kulturnega imperializma. Japonski pogajalci pogosto poudarjajo posebnosti japonske družbe, njihovega načina sprejemanja odločitev, ki naj bi bile zahodnjakom težko razumljive. Tako jim tudi pogosto uspeva, da v gospodarskih, političnih ali drugih pogajanjih potegnejo daljši konec - spominjam se pogovora v Keidanrenu, japonski gospodarski zbornici velikih korporacij, kjer mi je eden od njenih menedžerjev pojasnjeval, kako Japonci zavlačujejo pogajanja z Amerikanci natanko na takšen način. Poudarjajo posebnosti, dolgotrajnosti japonskega načina sprejemanja odločitev toliko časa, da Američani že pozabijo, kaj so pravzaprav od njih zahtevali, ali pa se njihovi pogajalci zamenjajo zaradi njihovih volilnih dvostrankarskih prekopicenjav.

Tretja možna rešitev gre v smeri več možnih modelov družbenega razvoja. Evropsko-ameriški model je tako le eden od številnih modelov modernizacije. Drugi je japonski model, ki je morda primernejši za vse tiste tradicionalne družbe,

katerih cilj ni le hiter gospodarskih razvoj, ampak tudi ohranitev kulturne tradicije in drugačnosti.

Bodoči razvoj je potem možno predvidevati dvopasovno ali večpasovno. V prvem primeru bi lahko govorili o "mega" konvergenčnem modelu, ki bi vključeval vsaj evropsko ameriško in japonsko izkušnjo, v drugem primeru pa bi lahko skoraj vsako državo ali skupino pojmovali kot samostojen razvojni model.

Praksa dvoličnosti

Pri proučevanju japonske družbe je treba upoštevati posebnosti njenega komuniciranja, ki so predvsem v nepreglednosti in posrednosti sporočanja med posamezniki. Čeprav je neposrednost, nedoločenost in dvoličnost sestavni del vedenja posameznikov ali skupin v vsaki družbi, je to v japonski še posebej poudarjeno in tudi spodbujano.

Dvojnost obnašanja je legitimna na številnih področjih in tako oblikuje nekakšen "svet pod površjem". Japonski jezik ima vrsto besednih parov, od katerih eden pomeni vidno pojavnost, drugi pa stvarnost pod površjem. Pogosto se takšna delitev pokriva z delitvijo na normativno vidno in pravilno na eni strani, ter stvarno, ki je lahko celo nelegalno, je pa sprejeto kot skoraj legitimno, zlasti med člani. Trije takšni pari so še posebej pomembni.

Prvi je *tatema*e in *hon*ne.

Tatema e se nanaša na uradno sprejeto pravilo, *hon*ne pa na občutke in želje, ki jih ni mogoče javno izraziti zaradi moči *tatema*e. Včasih se lahko obe normi tudi prekrivata. Vzemimo primer odnosov med šefom in podrejenim. V skladu s *tatema*e mora biti podrejeni poslušen in lojalni do šefa. Lahko pa je to tudi zato, ker si želi hitrega napredovanja, raznih ugodnosti, ki mu jih šef lahko nudi - torej je takšno ravnanje tudi njegov *hon*ne. Če pa je njegov *hon*ne samostojnost na delovnem mestu, interes za sodelovanje s člani oddelka, ne pa s šefom, odbojnost do sprejemanja navodil, tedaj pa se njegov *hon*ne temeljito loči od podjetniškega *tatema*e.

Drugi par se nanaša na dvojnost zakonitega in polzakonitega ali celo nezakonitega - obraz (*omote*) in ozadje (*ura*). V poslovnem svetu se npr. denar *ura* obrača s transakcijami *ura* in oplaja z aktivnostmi *ura*. Kot dober primer lahko vzamemo *ura* gangsterski "črni" denar *ura*, ki ga sokadže (finančni izsiljevalci) pridobivajo s svojimi izsiljevalskimi nastopi na zborih delničarjev ali zgolj z grožnjami, potem pa iščejo *ura* investicijske možnosti, da ga operejo. Za sokadže je zaradi možnosti izsiljevanja mnogo pomembnejše odkriti značilnosti *ura* vrhnjih menedžerjev (npr. ali so zamolčali del dohodkov v davčni napovedi, naslove njihovih ljubic) kot pa njihove *omote* plače, napredovanja.

Tretji par je sestavljen iz *soto* - zunaj ali zunanji in *uči* - znotraj ali notranji.

Kadar se govori o članstvu v skupini, se dihotomija uporablja za *insiderje* in *outsiderje*. Kadar govorijo z *outsiderji*, zaposleni pogosto govorijo o svojem podjetju kot *uči* in tako potegnejo črto ločnico med "njimi" in "nami". Takšne dvoličnosti obstajajo tudi v drugih kulturah in jezikih. Vendar se v japonski družbi

in v javnem diskurzu pojavljajo ves čas z namenom, da branijo, legitimizirajo moralno nesprejemljive pojave kot realnost, ki pač obstaja. Potihem, s skritim odobravanjem večine se meni, da je treba *honne* (občutke in želje) notranjih ali *uchi* članov, tudi če niso prav visoko moralne, dobrohotno spregledati, enako tudi njihove polzakonite aktivnosti ura (npr. da še malo postrani zaslužijo s posredovanjem zaupnih informacij tistim, ki so jih pripravljene plačati). Navedena dvoličnost ravnanja je tudi ustrezna osnova za razraščanje korupcije v številnih okoljih. Pri poslovnih kupčijah imajo japonska podjetja posebno vrsto stroškov - tako imenovane "nevracunane stroške", s katerimi prikrijejo naslovnika izdatkov. Edini pogoj, ki ga morajo izpolniti je, da takšne stroške prijavijo in nanje plačajo davke - se pravi, da jih morajo plačati iz dobička in jih ne morejo uveljavljati kot stroške. Menedžerji to postavko na veliko uporabljajo, da plačujejo sokaidžem, skrivoma vračajo del denarja iz sumljivih poslov po načelu "jaz tebi, ti meni", za politične donacije. V gradbeništvu npr. ocenjujejo, da gre polovica takih stroškov za politične donacije. Honne želja udeležencev takšnih skrivnih, uru operacij je, da se tesneje splete mreža stikov, povezav uru med poslovnim svetom in politikom.

Predstave o dvojnem obnašanju kot življenjski stvarnosti se včasih uporabljajo za opravičevanje prakse nezakonitih korupcij, imenovanih *dango*, pri pridobivanju javnih razpisov, ki so še posebej pogoste v gradbeništvu. Podjetja, ki konkurirajo v javnem razpisu *dango*, se predhodno dogovorijo, kakšno ponudbo bodo dala in kdo bo dobil in kdo izgubil. Podjetja, ki ne dobijo posla, so upravičena do povračila od podjetij, ki so posel dobila. Predpostavka poslov *dango* pa je, da obstaja zaprt krog podjetij, ki lahko sodelujejo na javnih razpisih. Tu ima ključno vlogo vlada oziroma pristojno ministrstvo (zato postanejo politične donacije bolj razumljive), ki podeljuje dovolilnice podjetjem, da lahko sodelujejo na javnih razpisih. Ker jih običajno ni bilo več kot deset, so se lahko že pred razpisom tajno sporazumela. Podjetja so bolj kot za kakovost in ceno tekmovala za naklonjenost birokratov, in to predvsem s podkupovanjem ura s strani menedžerjev uči, ki so tako sicer pridobili dober *tatema*e posel za svoje podjetje, obenem pa zadovoljili tudi svoje interese *honne* po višji plači in ugledu, kar je bilo oboje povezano s poslom, ki so ga realizirali. Pod pritiskom javnega mnenja so nekatere občine in prefekture prešle na prave javne razpise, na katerih so lahko sodelovala vsa podjetja. To je seveda onemogočilo kupčije *dango*. Kljub očitnim prednostim razpisov brez omejitev števila sodelujočih podjetij se je tako lokalna kot državna birokracija upirala spremembam, češ da bo to povečalo njihov obseg dela in da bodo podjetja pretirano nižala stroške. Jasno je, da je bil razlog njihovega nestrinjanja druge - birokracija je vedela, da če ne bodo imeli v svojih rokah "škarij in platna", jim podjetja ne bodo več dajala denarja v obliki političnih donacij oziroma plačanih kosil, večerij, izletov, daril.

Podjetja imajo za svoje posle ura rezervirano precej sredstev - več kot vlada porabi za osnovne šole v celi državi (Sugimoto 1997, 27).

Obrazložitev *tatema*e in *omote* tovrstnih izdatkov je, da gre za zelo pomembne neformalne stike in komunikacije. Tako kot poslovneži gostijo lokalne politike, pa lokalni politiki podkupujejo uradnike iz državne vlade in si na ta način zagotovijo večji delež subvencij iz državnega proračuna. Čeprav so kupčije za zaprtimi vrati

pomemben način sprejemanja odločitev v vseh državah, prav tako v majhni Sloveniji, kjer se tako vsi poznajo in so si v sorodu, kar prav gotovo vpliva na neformalne kupčije, je bilo to morda na Japonskem mnogo bolj odkrito in bolj široko prakticirano. Kakorkoli že, v prvi polovici 1998. je bila na Japonskem prava kampanja aretacij politikov in poslovnežem, ki so bili vpleteni v razne oblike podkupovanja, bodisi v obliki denarnih daril bodisi plačevanja kosil, večerij, potovanj. Pojavilo se je tudi nekaj javnih dvomov o načinu izbora "grešnikov", češ saj je bila to malodane uzakonjena praksa sklepanja vseh poslov. Ali so se vodilni politični krogi želeli na ta način rešiti nezaželenih oseb v poslu in politiki? Ali pa je bilo treba žrtvovati nekaj "daritvenih ovac" na oltar podobe temeljite prevetritve japonskih finančnih institucij, zlasti centralne banke in finančnega ministrstva, da bi si tako spet pridobile zaupanje javnosti, ki so ga v veliki meri izgubile s "pokom mehurčkaste ekonomije" in finančno krizo, ki se je prav leta 1998 močno poglobila? Bivši britanski ambasador na Japonskem je celo javno namignil na vpletenost japonskih gangsterjev, jakuz, v aretacije in "samomore" številnih biznismenov in politikov v tem letu.

Glede prava je za Japonce značilno, da ne gredo pogosto v sodne tožbe. To se na ravni razlogov *tatemaie* in *omote* pojasnjuje z japonskimi kulturnimi značilnostmi, češ da Japonci ne marajo pravdanja, besednih sporov in podobno. V stvarnosti ura pa je slika drugačna - sodne tožbe na Japonskem so zelo drage in učinki so praviloma majhni. Razlog je v počasnosti sodišč, odlaganju postopkov, majhnem številu advokatov, razsodb s številnimi omejitvami in pogoji (Ramseyer 1988).

LITERATURA

- Befu, Harumi. 1990. *Conflict and Non-Weberian Bureaucracy in Japan*, V: Eisenstadt S. N., Ben Sri Eyal (eds.), *Japanese Models of Conflict Resolution*, Kegan Paul International, London.
- Benedict, Ruth. 1946. *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. World Publishing Company, New York.
- Berger, Peter and Hsiao, Hsing-Huang, eds., 1988, *In Search of an East Asian Development Model*, Transaction Books, New Brunswick.
- Chan, Steve. 1990. *East Asian Dynamism: Growth, Order and Security in the Pacific Region*, Westview Press, Boulder.
- De Roy, Swadesh. 1979. *A one-class sonety?* *Japan Quarterly*, vol. 26, No. 1.
- De Vos, George and Wetheral, Williams. 1983. *Japans Minorities: Burakumin, Koreans, Ainn and Okinawians*, Minority Rights Group, London.
- Dore R. P., ed.. 1987. *Taking Japan Seriously: A Confucian Perspective on Leading Economic Issues*, Athlone, London.
- Dore, B. P., ed.. 1967. *Social Change in Modern Japan*, Princeton University Press, Princeton.
- Famighetti, Robert, ed. 1994. *The World Almanac and Book of Facts, 1995*, Funk & Wagnalls, Mahwah, New Jersey.
- Huntington, Samuel. 1993. *The clash of civilizations*, *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3.
- Japan Almanac. 1997. *Asahi Shimbun Publishing Company*, Tokyo.
- Japan 1998. 1998. *Keizai Koho Center*, Tokyo.

- Johnsons, Chalmers. 1982. *MITI and the Japanese Miracle*, Stanford University Press, Stanford.
- Johnsons, Chalmers. 1990. *The Japanese Economy: A different kind of capitalism*, V: Eisenstadt S. N., Ben - Ari Eyal, eds., *Japanese Models of Conflict Resolution*, Kegan Paul International, London.
- Nakane, Chie. 1991. *Japanese Society*, Charles E. Tuttle Co, Tokyo.
- Nakano, Hideichiro. 1995. *The Japanese Society, Sociological Essays in Japanese Studies*, Kamawanu Publishing House Inc., Tokyo.
- Nester, William. 1990. *The Development of Japan, Taiwan and South Korea: Ends and Means, Free Trade, Dependency or Neomercantilism?*, *Journal of Developing Societies*, vol. 6, no. 2, July - October.
- Ramseyer, Mark. 1988. *Reluctant litigant revisited: Rationality and disputes in Japan*, *Journal of Japanese Studies*, vol. 14, no. 1, winter.
- Sugimoto, Yoshio and Mouer, Ross, eds. 1989. *Constructs for Understanding Japan*, Kegan Paul International, London.
- Sugimoto, Yoshio. 1997. *An Introduction to Japanese Society*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Vogel, Ezra. 1979. *Japan and Number One: Lessons for America*, Harvard University Press, Cambridge.
- White, Merral. 1987. *The virtue of Japanese mothers: Cultural definitions of women's lives*, *Deadalus*, vol. 116, no. 3.
- White, Michael and Trevor, Malcolm. 1984. *Under Japanese Management: The Experience of British Workers*, Heinemann Educational, London.
- Wolferen, Karel van. 1990. *The Enigma of Japanese Power*, Vintage Books, New York.